
Mahmud Binajemotlak

Frithjof Schuon i ezoterijsko jedinstvo religija*

Teza o ezoterijskom, unutarnjem jedinstvu religija zacijelo se može smatrati temeljnom u ukupnom intelektualnom opusu Frithjofa Schuona. On je svoju prvu knjigu, objavljenu 1948. godine na francuskom jeziku, naslovio sa “De l’unité transcendante des religions” (O transcendentnom jedinstvu religija), da bi dvadesetak godina kasnije priredio njemačko izdanje ovoga djela, ali sa nešto izmijenjenim naslovom: “Von der inneren Einheit der Religionen” (O unutarnjem jedinstvu religija). Pitamo se zašto autor govori jednom o transcendentnom, a drugi put o unutarnjem jedinstvu religija. Odgovor na ovo pitanje nalazimo u odnosu između transcendentnoga i imanentnoga kao dva lica jedne te iste zbilje. One zbilje koja se u pojmovlju islamske teozofije i misticizma označava pojmovima tanzih (transcendencija) i tašbiha (antropomorfija). Transcendencija ovdje označava upravo onu uzvišenost Najvišeg načela, Njegovu uzdignutost ponad svekolikog univerzuma, pa i ponad svakoga određenja.

“Veličanstven je Gospodar tvoj, Dostojanstveni, i daleko od onoga kako Ga predstavljaju oni.”¹

Imanencija, pak, u ovom kontekstu, označava uprisutnjenje, obitavanje onog Najvišeg načela u samoj biti svakog pojedinačnog očitovanja. Jer svako je očitovanje Njegovo.

“Ako se konopcem u utrobu Zemljinu spustite, Njega ćete naći.”²

* Preuzeto iz časopisa Aftab br. 3, 2005. Teheran.

¹ Kur’an; XXXVII:180.

² Kashani, Feyd, *Ilm al yaqin*, Qom, Entesharate Bidar, 1979., sv. I, str. 54.

Naravno, ovo unutarnje je u odnosu na onu transcendentnu formu, a transcendentno je uprisutnjeno u najintimnijim dubinama, u nutrini i srži one očitovane forme.³

Jedinstvo o kojem je ovdje riječ, dakle, ne nalazimo u formama, pojavnim oblicima religija – forme su različite – već je riječ o unutarnjem i transcendentnom jedinstvu.

“Forme et Substance dans les Religions” (Forma i supstanca u religijama) naslov je drugog Schuonovog djela, objavljenog 1975. godine. U ovom djelu Schuon pokazuje kako je prvotna, temeljna supstanca svih religija upravo “Riječ Božija”, u apsolutnom smislu, koja se očituje u različitim formama. Sama forma, zbog svoje esencijalne ograničenosti, nužno je praćena različitostima, na način da su katkad neki obziri jedne forme kontrarni drugim njezinim aspektima. Tako, supstanca svjetlosti nema određenu boju i nije očitovana. No, čim se hoće očitovati, pokazati, mora poprimiti boju. Svaka je boja ustvari vid očitovanja svjetlosti, pa na razini očitovanja različite boje mogu imati naizgled kontrarne aspekte. Otuda je rečeno: “Bezbojnost je boja nad bojama” i “Čim bezbojnost u boju se zarobi - Musa namah sa Musaom zarati.” Ili, “Mi je objavljujemo kao Kur’an, na arapskom jeziku, a on je u Glavnoj knjizi, u Nas, cijenjen i pun mudrosti.”⁴ U naslovu knjige “Forma i supstanca...” krije se još jedna mudrost. Naime, i formu je sam Bog odredio, te kao takva i ona nosi obilježje svetoga. U isto vrijeme, govor o “esencijalnom i akcidentalnom u religijama” mogao bi, zbog značenja pojma akcidentalnosti, imati sasvim netačne konotacije. Tačnije, može polučiti ideje koje ne bi sukladirale načelu Božije plemenitosti. Jedna od takvih je i pomisao kako bi, možda, Bog objavio više ajeta Poslaniku, samo da je ovaj duže živio.

Ovdje nam se čini prikladnim navesti jedno kazivanje iz Jovanovog evanđelja:

U prolazu, Isus vidje jednog čovjeka slijepog od rođenja.

Njegovi mu učenici postavše ovo pitanje: “Rabbi [411], tko je zgriješio da bi ovaj bio rođen slijep, on ili njegovi roditelji?”

³ Hazreti ‘Ali ibn Abi Talib u *Stazi rječitosti*, Govor 1; govoreći o Bogu Uzvišenome reče: “On je sa svime, ali ne u bliskosti tjelesnoj. On je različit od svega, ali ne u odvojenosti tvarnoj.” (prijevod preuzet iz *Staza rječitosti*, govori, pisma, izreke, Mahmutćehajić R. I Hadžić M., Islamska zajednica Zagreb, 1994., str. 51.; nap. prev.).

⁴ Kur’an: XLIII:2. i 3.

*Isus odgovori: "Ni on niti njegovi roditelji. Već je to da bi se djela Božija pokazala u njemu! Dok je dana, nama je raditi na djelima onoga koji je mene poslao: noć dolazi i nitko ne može raditi; tako dugo vremena koliko sam ja u svijetu, ja sam svjetlost *svijeta."*

Budući tako govorio, Isus pljunu na zemlju, napravi blato od sline i prilijepi ga na oči slijepcu

i reče mu: "Idi se oprati u kupalište Siloino [412]" - što znači Poslanikovo. Slijepac ode, oprao se i, u povratku, on vidješe.

Iz citiranog teksta vidimo kako događaji u životu jednoga Avatara nisu nikako slučajni, već predodređeni.

Vječna mudrost (*sophia perennis*) u Schuonovom razumijevanju ustvari je uobličeno zrcaljenje onog unutarnjeg jedinstva.

On u istom ovom značenju razumijeva i pojam metafizika. U prvom poglavlju svoje *Sur les traces de la Religion perennis*, Schuon piše: "Pojam philosophia perennis, koji se pojavio s početkom renesanse, označava znanost o ontološkim, temeljnim načelima kosmosa, znanost koja je postojana baš kao i rečena načela, snagom njihove univerzalnosti i primordijalne neograničenosti. Mi koristimo pojam *sophia perennis*, kako bismo pokazali da ovdje nije riječ o filozofiji u njezinom općevriježenom značenju, koje odveć asocira na mentalne strukture proistekle iz neznanja, skepsi, mnijenja, pa i kreativne imaginacije. Možemo, svakako, upotrijebiti i pojam religio perennis, kako bismo ukazali na praktične aspekte ove mudrosti, i na koncu, i njezinu hijerognostičku, mističnu i inicijacijsku dimenziju. Time želimo kazati kako je srž svih religija u ovoj metafizičkoj religiji, o čijem spoznavanju ovisi otkrivanje tajne, koja je jednovremeno ljudska i božanska, a koja se krije u religijskim formama. Odgonetanje ove tajne u našem je vremenu naša najpreča zadaća."

Ovdje je već riječ o teodiceji, doktrini, čijoj epistemološkoj dimenziji, također, valja posvetiti određenu pažnju. Schuon zato prvo poglavlje citiranog djela posvećuje upravo ovome pitanju. Obratimo pažnju na sljedeći odlomak: "Potpuno poimanje jedne duhovne ideje posvema premašuje njezino prvotno promatranje. Makar i ono samo, na toj razini, jeste stanovito razumijevanje, takvo promatranje je, ipak, tek znak naše sposobnosti da tu ideju spoznamo u njezinoj punini. Ova potpuna spoznaja iznad je pukog teorijskog motrenja i skončava u samom duhovnom ozbiljenju spoznavatelja." Ovdje autor ima na umu spoznaju snagom uma koja se u irfani pojmovlju označava kao "jedinstvo uma i umovanog". Ovdje je sam pojam uma od krucijalnog

značaja. Uma o kojem je svojedobno govorio Rene Guenon, a koji je potpuno zaboravljen, reduciran i uglavnom ga se poistovjećuje sa pukim *reason*, kao partikularnim umom. U suštini, racionalizam i nije ništa drugo do li ograničavanje ljudske spoznaje na *ratio*. Otuda je i filozofija, od Decartesa, pretvorena u “igru mišljenja”, i, kako bi rekao Guenon, svaki filozofski sistem mišljenja slika je umskih ograničenosti njegova utemeljitelja (filozofa). Istini za volju, i u teologijama svih pojedinačnih religijskih tradicija, zapostavlja se uloga uma o kojem irfan govori kao o “oku srca”; s tim što teologija, za razliku od filozofije, svoje temeljne postulate crpi iz same objave, temeljeći sistem svoga religijskog mišljenja na nužnim, pouzdanim osnovama. Schuon veli: “Poslanik ili Avatar je 'makrokosmički um – um makrokosmosa', dok je um 'mikrokosmički poslanik' – poslanik mikrokosmosa”.

Govoreći o idejama, Schuon dalje kaže: “Možemo jedan teorijski pojam uporediti sa posmatranjem jednog predmeta. Sam čin posmatranja uključuje ugao posmatranja koji se tiče posmatrača, te jedan aspekt posmatranog objekta. Vidimo da takvo posmatranje ne otkriva sve aspekte posmatranog objekta, odnosno njegovu potpunu prirodu (s kojom bi nam se valjalo potpuno, tj. egzistencijalno, sjediniti da bismo je potpuno spoznali). Isti je slučaj i sa teorijskim pojmovima, jer svaki od njih nudi nam nužno tek jedan od aspekata zbilje koju spoznajemo. To može biti uistinu i njezin temeljni aspekt, ali nužno i ne mora. Svako dogmatsko razumijevanje može se usporediti sa posmatranjem koje je ograničeno na samo jedan od aspekata posmatranog predmeta. Dakle, svaka je dogma, zacijelo, plod jednog posmatranja, s jednog određenog aspekta. No, to ne predstavlja nikakav problem, ukoliko se ona uzima kao simbol, jer, u tom slučaju je otvorena prema samoj biti zbilje, koja opet, da bi uopće mogla s nama komunicirati, mora zaodjenuti određenu formu.”

Ono što, međutim, stvara probleme i uzrokuje ratove između “sedamdeset i dvije skupine” jeste apsolutiziranje, tj. davanje atributa apsolutnosti specifičnoj formi one zbilje, dok ta apsolutnost pripada samoj zbilji kao takvoj, a ne tek jednoj od njezinih manifestacija, formi i obličja, kao plodova specifičnih aspekata promatranja. Drugim riječima kazano, ovdje se radi o poistovjećivanju jednog izraza lica sa “licem kao takvim”. Odnos između lica i njegovih izraza može nam pomoći pri rasvjetljivanju osnovne teme ovoga rada – unutarnjeg jedinstva religija, ali još nam ostaje da rasvijetlimo još dva temeljna pojma: ezoterizam i egzoterizam. Ovi pojmovi izvedeni su iz korijena ezo (unutra) i egzo (izvan), pa bismo ih mogli prevesti kao “put nutrine” i “put vanjštine”; dva puta koji čine dvije osnovne dimenzije

svake religije, onu horizontalnu koja jamči ravnotežu u zajednici i spasenje pojedinca i onu unutarnju koja je namijenjena odabranicima.

Poziv u slijeđenje namijenjen odabranima je uvjetovan poziv, dok je zapovijed na pokornost apsolutna. Svaki egzoterizam je izraz lica koji je poprimio jedinstvenu zbilju i biva njezinim zastupnikom, dok je ezoterizam ustvari prelaz iz forme ka samoj biti, odnosno iz izraza u samo lice (koji se, ipak, ozbiljuje oslanjanjem na sami egzoterizam), pa je otuda u suštini jedinstven. Svaki aspekt (izraz lica) put je koji vodi dosezanju samoga jedinstvenog lica.

O subzistentnosti i neovisnosti ezoterizma Schuon piše: Ezoterizam nije plod egzoterizma, već je prije poput nebeske imele koja nastanjuje njegovu krošnju.

Ovdje on citira i sljedeće Isaove riječi: “vjetar gdje god puše čuješ mu glas ali ne znaš odakle dolazi i kamo ide. Takav je svako onaj ko iz duha rođen je.” (Jovanovo jevanđelje, knjiga treća)

Drugo poglavlje ove Schuonove knjige nosi naslov “Ograničenost egzoterizma” a počinje ovako: “Egzoterizam je usredotočen na najuzvišeniju korist za pojedinca, obuhvatajući ukupan ciklus njegova bitisanja, ne samo ovaj zemaljski život. To je, dakle, put individualnog spasenja. Jasno je da ovdje nema govora o transcendentnome. Shodno tome, egzoterijska zbilja je po samoj svojoj definiciji ograničena, jer je ograničen i njen krajnji cilj. To, naravno, ne šteti onoj ezoterijskoj interpretaciji koju poprima ista ova zbilja snagom univerzalnosti svoga simbolizma, ili zahvaljujući dvojnoj prirodi same objave. Otuda je dogma ograničena ideja i neograničeni simbol istovremeno.

Da bismo pojasnili ovaj Schuonov citat, potrebno je podsjetiti na razliku između jastva i sebstva u samome čovjeku. Naime, njegova se individualnost ozbiljuje snagom onoga “Ja“, dok je njegovo sebstvo (bit) metaindividualno. U egzoterizmu “ja” ostaje postojati i u samome Raju kao eshatološkom spasenju, dok ezoterizam smjera utrnućem onoga “ja” i opstanak, trajanje biti čovjekove. Stoga je rečeno kako Raj za istinskoga mistika – hijeratika predstavlja ustvari zatvor.

*Koprena lica duše
biva prašina mi tijelo
blažena li časa
kad uklonim koprenu sa lica*

ovaj Hafizov distih može nas nagnati na pomisao kako pjesnik ustvari ima na umu opstanak onoga “ja” – individue, ali u jednom blaženom rajskome stanju, oslobođene od okova tijela. Međutim, u sljedećem distihu savršeno je jasno da Hafiz misli na utruće individualnosti:

*između ljubljenog i zaljubljenog
perde nikakve nema
ti sam si perda svoja
Hafize, skloni se*

Hazreti Alija je rekao : “Neki Boga štiju iz želje, to je štovanje trgovaca; neki iz straha, to je štovanje robova; neki Ga štiju iz zahvalnosti, to je štovanje slobodnih ljudi.”

U bogoštovlju trgovaca i robova individualnost još traje, jer želja i strah proizlaze iz individualnosti kao subjekta, dočim su slobodni ljudi oslobođeni onoga “ja” koje priziva subjektivitet.

*Mi, vino i ljubljeni
U ovome harab čošku
Bez nade u odlazak
I straha od patnje
Dušu, tijelo, krčag i odoru
U zalog za vino dadoh
Od vjetra i zemlje, vatre i vode
Slobodan ti postadoh*

(Hafiz Širazi)

Objažujući svoju tezu o dogmi kao ograničenoj ideji i bezgraničnom simbolu, Schuon navodi sljedeći primjer: “Dogma o jedinstvu Crkve Božije mora maknuti u stranu autoritarnost – referentnost dugih tradicionalnih formi, jer ideja tradicionalne univerzalnosti ne doprinosi spasenju. Naprotiv, može mu i škoditi. Zašto? Zato što kod ljudi koji nisu kadri iskoračiti izvan individualnog stajališta dovodi do religijske ravnodušnosti i nemara, odnosno odsustva revnosti u izvršavanju religijskih obreda koji jesu temeljni uvjet spasenja. S druge strane, ista ova ideja na simboličan način obuhvata tradicionalnu univerzalnost, jer svi vjerni Bogu jesu pripadnici Crkve Božije. Isto tako možemo tumačiti i ideju o odabranom narodu i ideju islama, kao i ideju Dahrame (*traditio prenis*). Odveć je jasno da je ova egzoterijska ograničenost dogme sasvim legitimna, jer individualno stajalište kojemu odgovara rečena ograničenost, na svojoj egzistencijalnoj razini jeste jedna

realnost. Upravo zbog te svoje relativne realnosti egzoterizam jeste nužan oslonac ezoterizmu.

Ezoterizam

Temeljna teza ezoterijskog naučavanja je ona o stupnjevitosti zbilje (realnosti), čiji se niži stupnjevi utapaju u one više nestajući u njima. To je upravo onaj nauk o “kosmičkoj intuiciji” koju vedantska tradicija oslovljava sa Maya. O tome se u islamskoj duhovnosti govori kao o Pet božanskih prisutnosti (hadarati hamsa), što je ujedno i jedna od najljepših interpretacija uopće. Prema ovome tumačenju, svaki stupanj bitka ustvari je vid Božijeg očitovanja, epifanije. Ovdje možemo upotrijebiti pojam “različitih stupnjeva bitka” gdje je temeljno pitanje distinkcije između stupnja Biti i stupnja atributa i djela u Božanskome Univerzumu, koji stupnjevi se najčešće oslovljavaju kao *ahadiyah* i *wahidiyah*. Stupanj ahadiyah je stupanj neupitne bezuvjetnosti i nadvisuje čak i sami bitak; neuvjetovanost implicira dvije dimenzije: apsolutnost i bezuvjetnost, a na ovome stupnju one se ne razdvajaju, već ih naš um raspoznaje... U suštini, bezuvjetno je nužno i apsolutno. Ipak, potrebno je uzeti u obzir obje rečene dimenzije, jer one su ono primarno, temeljno dvojstvo, na kojem počivaju sva druga. Na ovoj parnosti temelji se parnost ljepote i siline, simboličke dimenzije Božanske dvorodnosti. Beskrajno je ono što je univerzalno, a može se posmatrati i kao unutarnja dimenzija apsolutnog. Nužnost i sloboda, također, proizlaze iz rečene parnosti. Prvo određenje (objektivizacija) u kraljevstvu Božijem jeste sama Božanska osoba kao wahidiyeh. Dakle, Bit je nadosobna, što nikako nije nedostatak, već, naprotiv, označava transcendentnost biti čak i u odnosu na prvo određenje u smislu same osobe Gospodara.

“Bio je Allah, a da ništa drugo nije bilo; i sada je tako”.

Dočim, Gospodar biva gospodarem u odnosu na onoga kome je gospodar.

Treba obratiti pažnju da riječ osoba ovdje koristimo kako bismo ukazali na ono božansko “ja” ako bi takav izraz uopće bio dopušten, a ne na Božansko sebstvo (the divine self) koje jeste transcendentno načelo onoga “ja”, te se može govoriti o osobnosti naspram individualnosti.

Nije naodmet napomenuti da transcendentno načelo može biti razumijevano kao Apsolutni subjekt, pa se onda na sanskritu imenuje kao Atama, dok se isto to načelo kao Apsolutni objekt imenuje kao Brahma.

U trećem poglavlju ove knjige Schuon govori o transcenciji i univerzalnosti ezoterizma, pokazujući kako se brojni teološki problemi mogu razriješiti uzimanjem u obzir dva ranije spomenuta stupnja. Tako, naprimjer, možemo razumijevati dva božanska subjektiviteta, na što u islamskoj teologiji ukazuju pojmovi bivstvovodne i zakonodavne volje Božije. U ovome kontekstu može biti riječi i o pitanju pravječnosti ili novostvorenosti kosmosa, kao i o postojanju zla, čija metafizička nužnost biva razjašnjena pomoću pojma univerzalne kontigencije. No, ovdje nemamo priliku za diskutiranje o ovim pitanjima.

Sljedeća teza koju egzoterizam ostavlja po strani, ili je čak i poriče, a svojstvena je ezoterijskom učenju, jeste teza o imanenciji uma. Schuon o tome piše: "Sljedeća ideja koju egzoterizam ne prihvata je ideja o imanenciji uma u svakome egzistentu; uma kojega je Mister Eghart definirao kao "nestvoreno i nestvorivo", što se nikako ne može pomiriti sa ezoterijskim stajalištem. Isti je slučaj i sa metafizičkim ozbiljenjem snagom kojega čovjek zadobija spoznaju i svijest o onoj zbilji od koje nikada ustvari nije bio ni odvojen, tj. njegovom esencijalnom jedinstvu sa samim božanskim načelom. Egzoterizam, međutim, sa svoje strane mora čuvati granicu između roba i Gospodara." (str. 38-39.)

Naravno, cijena koju za to treba platiti je stanoviti prikriveni dualitet.

Kako, onda, razmatrati ortodoksiju jedne religije?

Schuon kaže da ta ortodoksija mora biti unutarnja, jer se ne može govoriti o usporedbi pojedinačnih vanjskih formi. Kriterij unutarnje ortodoksije može se sažeti u tri postulata: monoteizam, poslanstvo i proživljenje. No, prvo bi trebalo da religija ponudi zadovoljavajuću, dostatnu doktrinu o apsolutnome, bilo da se uzvišeno, transcendentno načelo, u samom početku, poima sa aspekta njegove osobnosti ili nadosobnosti.

Uz to, religija treba da izvire iz božanskog vrela, dakle, poslanstva, kako bi polučila blagodat blagoslova i posvećenja, te kako bi njezina naučavanja ponudila čovjeku paradigmu životnog puta koja će jamčiti sklad i ravnotežu između ovosvjetskog života i eshatološkog, ahiretskog, spasenja. Treba imati na umu da vanjska forma religije ima organski karakter i ne može se praviti usporedba između pojedinih elemenata dvije različite forme.

Ovdje možemo navesti primjer budizma koji zbog svoje usredsređenosti na impersonalni aspekt božanskog načela u očima monoteista uopće i nije religija, već ga se prihvata kao specifičan filozofski tok mišljenja. Monoteisti teško mogu razumjeti budizam, jer božanstvo ograničavaju na razinu personalnoga Boga, odnosno Božije Osobe, te otuda u budizmu uopće i ne

nalaze pojam boga. E, ovdje se bjelodano uviđa značaj ezoterijske doktrine. Schuon kaže: “Kako je jedna neantropomistička, impersonalna i statična interpretacija beskonačnosti, ustvari notigentna, tako ova kontigencija mora epifanizirati u određenim vremenskim i specijalnim uvjetima.”

Drugi primjer je taoizam. Ovdje je zanimljivo da su u ondašnjoj Kini dvije različite osobe donijele ezoterijsko i egzoterijsko učenje, Lao Tse i Konfucije. Otuda, Tao Tse King nije uopće brinuo ni o kakvom “vjerzakonu”, pa je svoje učenje mogao započeti sa čistom metafizikom.”

*Nije vječan put koji se da pokazati
Nije vječno ime koje da se kazati.
Bez imena, Izvor nebesa i zemlje je
Sa imenom, majka na hiljade bića je.*

Rekli smo da se ne može praviti usporedba između vanjskih formi religija. Ovo važi čak i za one religije koje su naizgled prilično slične. Tako, naprimjer, islam i kršćanstvo, Kur'an i Jevanđelje, nisu usporedivi. Jer, Kur'an je Riječ Božija, tj. izravno Božije očitovanje, dok je Isa Mesih, očitovanje Riječi Njegove u obličju čovjeka. Zato, da bi se Riječ Božija očitovala u čovjeku, trebala ga je roditi majka-djevica, i da bi Riječ Božija bila spuštena, trebala su joj prsa čista (umijj). Drugim riječima, u islamu je Kur'an Objava Božija, a prsa Poslanika Božijeg jesu ljudska primateljka ove nebeske Objave. Dok je u kršćanstvu sam Isa Mesih ona nebeska Objava, a Merjema Čista je ljudska primateljka ove nebeske objave, tj. Riječi Božije.

*Dok smo obuzeti besjedom bili
Glas smo zvona i pjev začuli:
Jedan samo je, ništa drugo nije
Jedan On je, sem Njega bog nije. ■*

S perzijskog preveo: Nermin Hodžić